

General-major

u penziji

VLADIMIR MARIČIĆ

Zapis bogatih ratnih iskustava

(Petar Kleut, *Jedanaesti korpus NOVJ*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1987)

Najnovija publikacija o 11. korpusu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije pripada ciklusu monografija o operativno-teritorijalnim sastavima NOV i POJ, što govori o njenom složenom i polivalentnom sadržaju.¹ Prihvatajući se obaveze da istraži, analizira i uopšti ratni put Jedanaestog korpusa, u kojem je i sam učestvovao, kao jedan od njegovih najistaknutijih aktera (komandant divizije), general Kleut je na neki način zaokružio svoj dugogodišnji teorijsko-istoriografski opus, čiju okosnicu čine tri obimna djela: »Partizanska taktika i organizacija«, objavljena 1960. godine, monografija »35. lička divizija«, štampana 1970, i konačno — knjiga o 11. korpusu, koja je sada pred nama. Iako svaka od njih čini zasebnu tematsku cjelinu, postoji i nekoliko zajedničkih imenitelja na koje želimo da upozorimo. U prvom redu, to je primjenjeni metod u istraživanju naše ratne prakse i sagledavanju njenih bitnih odrednica i specifičnosti. General Kleut je u tom pogledu konsekvantan: sve što se zbivalo u narodnooslobodilačkom ratu posmatrao je i istraživao

¹ Ovo je peta monografija o korpusu NOVJ; do sada su objavljene istorije Drugog, Petog, Desetog (zagrebačkog) i Petnaestog (makedonskog) korpusa.

uporedo kao politički i vojni fenomen, u uzročno-posljedičnim odnosima, nastojeći pri tome da svaku pojavu uokviri u konkretne vojno-operativne relacije određenog vremena i teritorije. Po njegovom mišljenju, u partizanskom ratu ne postoje identične situacije; svaka je akcija drukčija, osobena, neponovljiva. To je jedna od magistralnih teza njegove studije o partizanskoj taktici, koja je u monografijama o 35. ličkoj diviziji i 11. korpusu aplicirana u najširim taktičko-operativnim dejstvima, pri čemu je do punog izražaja došla sposobnost autora da maksimalno objektivno i kritički analizira sve značajnije akcije naših jedinica — od bataljona do korpusa. Uz sve drugo, mislimo da je to najizrazitiji kvalitet knjige o kojoj govorimo, i da ona i u ovom pogledu može da posluži kao pouzdan orijentir i inspiracija našim vojnim piscima i teoretičarima.

Kompozicija i struktura monografije

Knjiga »Jedanaesti korpus NOVJ« ima 405 stranica teksta, 25 shema i 5 tabelarnih pregleda. Podijeljena je u sedam tematskih cjelina: 1. Zbivanja u Istri, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici od septembra 1943. do januara 1944. godine (str. 5—48); 2. Borbe jedinica 11. korpusa u periodu februar—april 1944. godine (str. 49—129); 3. Borbe neposredno poslije neprijateljeve operacije »Morgenstern« — organizacijske i formacijske promjene u jedinicama maj — juni 1944. godine (str. 130—202); 4. Borbe 11. korpusa u ljeto 1944. godine (str. 203—273); 5. Operativna situacija, organizaciono stanje i borbe jedinica 11. korpusa oko glavnih komunikacija (str. 274—323); 6. Jedanaesti korpus u pozadini neprijateljevog fronta (str. 324—380); 7. U sastavu 4. armije i u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje (str. 381—405).

Ratni put korpusa za 13 mjeseci njegova postojanja (od 30. I 1944. godine do 1. III 1945) prezentiran je u svim najbitnijim aspektima. Kombinujući hronološki i problemski metod izlaganja, autor je nastojao da izdvoji samo prelomne, ključne orijentire, ali je pri tome stalno morao da vodi računa o nivou i karakteru monografije, tj. da piše knjigu o korpusu kao najvišoj operativno-teritorijalnoj formaciji NOR-a, što je

zahtijevalo drukčiji pristup i tretman u poređenju sa hronologijama taktičkih jedinica. To je odredilo i grupisanje tematskih cjelina unutar knjige, kao i njihov međusobni odnos. Najviše prostora dato je drugom, trećem i četvrtom poglavlju (oko 204 stranice), tj. borbenim dejstvima korpusa u prvih sedam mjeseci njegovog postojanja, jer su upravo u tom razdoblju i rješavani izuzetno krupni vojni i politički zadaci, čiji je ishod odlučujuće utjecao na kasniji tok događaja.

Ocjenjujući unutrašnju strukturu i kompoziciju knjige, mislimo da joj se ne može uputiti ozbiljniji prigovor. Svaka tematska cjelina ponaosob, kao i sve zajedno u kontinuitetu i međusobnoj uslovljenosti, obrađene su dokumentovano i kritički, bez suviše patetike i »praznog hoda«, kojima često obiluje literatura te vrste. Autor je očigledno bio svjestan obima i delikatnosti teme, pa je stoga uložio maksimalni napor u istraživanju i analiziranju istorijske građe o dejstvima divizija i brigada 11. korpusa. Zahvaljujući tome knjiga obiluje brojnim podacima i činjenicama. Gotovo da nema stranice na kojoj nije obrađena bar jedna značajnija akcija partizanskih jedinica i koja ne odslikava bar jedan krupniji segment operativno-teritorijalne situacije u Lici, Gorskom kotaru, Istri i Hrvatskom primorju. Na nekim mjestima se i pretjerivalo u hronološkoj obradi događaja i borbenih dejstava, pogotovo što su izostale neophodne ilustracije (skice i geografske karte), pa se može steći utisak da nije bilo dovoljno pouzdanih kriterijuma pri selekciji činjenica. Uz to, mislimo da bi ocjena kvaliteta knjige u cjelini, kao i pojedinih dijelova, bila još bolja da je autor na kraju svakog (ili bar svakog značajnijeg) poglavlja »izvukao« nekoliko najbitnijih zaključaka vojnog i političkog sadržaja, pogotovo što je svako od njih to omogućavalo i nudilo bogatstvom određene materije. Osobito je to bilo potrebno u trećoj tematskoj cjelini (poglavlju), jer se u njoj govori o najopsežnijoj operaciji koju je neprijatelj poduzeo u toku 1944. godine protiv snaga 11. korpusa.

Koncepcija generala Kleuta u pisanju knjige bila je, očigledno, nešto drukčija. Sudeći po sadržaju i periodizaciji monografije, on se opredijelio za hronološko-problemski i tematski način obrade, pri čemu je svaku prelomnu etapu u dejstvima korpusa razmatrao u širem operativno-političkom kontekstu zbivanja na jugoslovenskom ratištu u cjelini, što

je i razumljivo s obzirom na to da je riječ o korpusu na izuzetno delikatnom prostoru (Istra, Hrvatsko primorje i Gorski kotar). Zato, vjerovatno, nije ni želio da opterećuje tekst kraćim sintezama nakon svakog poglavlja, već se opredijelio za jedinstven, sumarni zaključak na kraju knjige. Da je u pitanju monografija nekog partizanskog odreda ili brigade, takvom pristupu se ne bi mogao uputiti ozbiljniji prigovor, ali je korpus nešto drugo — svaka faza na njegovom borbenom putu predstavlja kompleksnu i višeznačnu vojno-političku cjelinu, sa mnoštvom najrazličitijih specifičnosti, koje zahtijevaju i kraći, globalni presjek i ocjenu.

Druga primjedba se odnosi na stepen korišćenja naučne građe, tehničku obradu knjige i kvalitet lekture. Malo je čudno da autor monografije nije koristio kao izvornu literaturu tri značajna djela naše historiografije u kojima ima obilje podataka i o dejstvima 11. korpusa: »Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945«, »Oslobodilački pohod na Trst Četvrte jugoslovenske armije« i studiju Uroša Kostića »Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta«. Sudeći prema spisku osnovnih izvora na kraju knjige (str. 405), okosnicu istraživačke građe činile su monografije o tri divizije: o 35. ličkoj, 43. istarskoj i 13. primorsko-goranskoj diviziji, kao i Arhiv Vojnoistorijskog instituta i Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Za studiju o korpusu — to je previše skromno i oskudno, pogotovo što ovakva kategorija monografija zahtijeva najširu izvornu građu i konfrontiranje podataka. S tim u vezi, trebalo je pri obradi svakog poglavlja i značajnijeg događaja šire i potpunije koristiti dokumentacionu podlogu, kako napomene u fusnotama ne bi ostale isključivo na bibliografskom nivou. Od oko 300 napomena, samo nekoliko ih je sa širim komentarom, što je očigledno nedovoljno.

Da li iz tehničkih ili drugih razloga — ilustracije su slabija strana knjige. Ukupno je dato 25 skica (shema), ali je najveći broj nedovoljno pregledan (na str. 22, 28, 33, 92 i dr.), a uz to nijedna skica nije numerisana i povezana sa tekstom. Poznato je da rad u crno-bijeloj tehnici (kada je riječ o crtežima i shemama) zahtijeva krupnije razmjere, manje podataka i uočljivije orijentire, a to u većini ilustracija nije primijenjeno. S druge strane, čudno je da nema nijedne fotografije iz ratnog perioda, iako smo u to vrijeme već imali

ratne fotoreportere, koji su zabilježili mnoge događaje, jedinice i ličnosti. Monografija bi time samo dobila na kvalitetu i tehničkoj opremi.

Uobičajeno je da se u knjigama o našim ratnim jedinicama poštuju dva principa: prvi, da se uz imena komandanata, političkih komesara i ostalih starješina obavezno stavljaju njihovi činovi, i drugi, da se izrađuju registri ličnih i geografskih imena. U monografiji o 11. korpusu registra nema, ali je još veći propust što su na mnogim mjestima izostavljeni činovi starješina. Posebno je to uočljivo na strani 37, gdje se govori o formiranju korpusa i sastavu njegovih štabova. Smatramo da takav propust nije moguće objasniti i opravdati, pogotovo ako se uvažavaju historijske činjenice.

Uz već pomenute primjedbe, moguće je uputiti i mnoge prigovore i kritičke opaske na kvalitet jezičke obrade (lekturu) monografije. Gotovo da nema stranice na kojoj se ne mogu registrovati jezičke rogovatnosti i površnost. Iako se time ne dovodi u pitanje ono što je bitno u knjizi — njen sadržaj i historiografsko-analitička vrijednost, ipak treba ukazati na to da kvalitet lekture (jezičke obrade) čini značajan element ukupne vrijednosti djela, te da manjkavosti u tom pogledu (a njih je u monografiji o 11. korpusu mnogo), mogu na čitaoce negativno da utiču.

Operativno-teritorijalno područje 11. korpusa

Teritorija 11. korpusa zahvatala je tri geografske i operativne cjeline Hrvatske: Liku, Gorski kotar sa Hrvatskim primorjem i Istru. Lika i Gorski kotar sa Hrvatskim primorjem činili su jedinstvenu krašku i planinsku oblast, a istovremeno i operativnu, dok je Istra — najveći poluotok na Jadraneu, površine 3500 km² — predstavljala relativno zasebnu i kompaktnu operativno-teritorijalnu cjelinu, odvojeno od ostalih regija komunikacijom Trst — Rijeka, koju je neprijatelj posjeo i kontrolisao jakim snagama, otežavajući tako manevar i sadejstvo naših jedinica.

Sa stanovišta demografskih i ekonomskih potencijala, operativno područje 11. korpusa bio je veoma neujednačen prostor. Lika, iako najmanja po broju stanovnika (oko 150.000), već krajem 1942. godine iscrpla je gotovo sve mo-

bilizacijske mogućnosti, pa je slobodnog ljudstva za nove jedinice ostalo veoma malo. Zbog toga je Glavni štab NOV Hrvatske, nakon odlaska 6. ličke proleterske divizije u sastav 1. korpusa, bio prisiljen da na teritoriju Like prebaci po jednu brigadu iz 13. i 19. divizije i formira Operativni štab, sa ukupno oko 2.700 boraca. Ostale regije — Gorski kotar i Hrvatsko primorje (oko 250.000 stanovnika), a pogotovo Istra (sa 340.000 stanovnika) raspolagale su neuporedivo brojnim ljudskim potencijalom za popunu jedinica, pa je zato i formiranje novih brigada i divizija zavisilo od stepena i obima uključivanja boraca sa ovih teritorija.

U ekonomskom pogledu stanje je bilo manje-više slično. Rijetka kraška polja i uvale Gorskog kotara davala su malo hrane, a nije bilo mnogo bolje ni sjeverno od komunikacije Trst — Rijeka, na prostoru operativnih dejstava 43. divizije. Lika je imala, srazmjerno, najviše stoke i žita, ali je ishrana naroda i jedinica iz dana u dan postajala sve teža zbog čestih upada neprijatelja i totalnog uništavanja svih privrednih resursa. Zato su rješenja morala da se traže u drugim, ekonomski stabilnijim rejonima — prenošenjem dejstava 13. divizije na Kordun, odnosno dijelova 43. divizije u Gorski kotar. Krajem oktobra 1944. godine jedinice 35. divizije bile su čak prisiljene da izvrše »snabdjevački marš« preko Velebita na obalu, gdje je dopremljena oprema sa Visa.

Analizirajući operativno područje 11. korpusa iz ugla političko-strategijskih činilaca, autor je došao do nekoliko zaključaka, prvo, da je teritorija korpusa bila od izuzetnog značaja za obje zaraćene strane — i narodnooslobodilački pokret Jugoslavije i neprijatelja; drugo, da se u operativno-komandnom smislu područje od Rijeke na zapad nalazilo u gravitacionoj sferi njemačkih snaga u Italiji, a istočno od te linije — u zoni nadležnosti njemačke 2. oklopne armije; treće, da se teritorija 11. korpusa širokim frontom protezala duž obale Jadrana, što je predstavljalo specifičnost u operativnom i teritorijalnom pogledu. Od pomenutih činjenica, posebno je akcentiran problem Istre, s obzirom na njen državni, nacionalni i politički značaj za budućnost Jugoslavije. Na jednoj strani, radilo se o borbi naroda Istre za priključenje i pripajanje matici — domovini nakon dugogodišnjeg ropstva u tuđini, a na drugoj — o nastojanju ujedinjenih snaga okupatora i kvislinga da to po svaku cijenu spreče. Zapadni sa-

veznici takođe nisu željeli Istru u sastavu Jugoslavije. Njihova vojna misija pri štabu 43. istarske divizije bila je jedno vrijeme čak ozbiljno preokupirana idejom o razoružavanju jedinica NOV i POJ u Istri, izuzev 43. divizije kao operativno-regularne vojne formacije, što je prisililo političko i vojno rukovodstvo NOP da preimenuje štab grupe partizanskih odreda Istre u operativni sektor 43. istarske divizije NOVJ, a odrede u pete bataljone 1, 2. i 3. brigade.

Za njemačke komande i štabove operativna zona korpusa bila je izuzetno delikatna. Jedinice njemačkog 15. brdskog korpusa organizovale su snažnu protivdesantnu odbranu srednje i sjeverne Dalmacije i Primorja, a unška dolina bila im je glavna snabdjevačka komunikacija. Težište dejstava korpusa praktično je svedeno u zonu unsko-kninskog pravca. Zapadno od Rijeke, međutim, okosnica snabdijevanja i dejstava Nijemaca bila je u zoni komunikacija Ljubljana — Trst — Pula i Trst — Rijeka. Od druge polovine 1944. godine u tom prostoru je dejstvovao njemački 97. korpus (kapitulirao 7. maja 1945. u Ilirskoj Bistrici). Što se, pak, tiče komunikacije Ogulin — Delnice — Rijeka, ona je bila u sferi manjeg interesovanja neprijatelja; nalazila se na periferiji korpusnih teritorija i preko nje nisu vodile snabdjevačke linije. Zato njemačke trupe nisu mogle duže da je kontrolišu, čak i kada su privremeno uspijevale da njome ovladaju. To je omogućavalo štabu 11. korpusa da jače grupiše svoje jedinice u Lici, što u monografiji nije dovoljno istaknuto.

Druga specifičnost operativno-teritorijalne pozicije 11. korpusa bila je u tome što se njegova zona protezala širokim frontom duž obale Jadrana. Ta okolnost se reflektovala u dva pravca: na obali i u dubini neprijatelj je ubrzano pokušavao da organizuje odbranu od mogućeg desanta saveznika, a nasuprot tome — 11. korpus je sa slobodne teritorije vršio stalne i sve snažnije udare po protivdesantnoj odbrani i saobraćaju Nijemaca. U vezi s tim, autor posebno naglašava činjenicu da jedinice 11. korpusa, čak i pri najnepovoljnijem odnosu snaga u vrijeme opsežnih ofanzivnih operacija neprijatelja, nisu prihvatale pasivnu i statičnu odbranu na koju je neprijatelj pokušavao da ih prisili, već su uvijek nalazile puteve i mogućnosti za aktivna dejstva. Problem su predstavljali jedino utvrđeni objekti u naseljenim mjestima i na komunikacijama, jer korpus nije raspolagao teškim naoružanjem i nije mogao da ih uništi.

Jedanaesti korpus je graničio sa pet korpusa NOVJ: četvrtim, petim, sedmim, osmim i devetim, ali je tješnje sadejstvovao sa četvrtim, sedmim i osmim. Slobodne teritorije 4. i 11. korpusa u Lici, Gorskom kotaru, na Kordunu i Baniji činili su manje-više jedinstvenu slobodnu teritoriju, na kojoj su gotovo za cijelo vrijeme rata stacionirale najviše političke i vojne institucije narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske: Centralni komitet KPH, Glavni štab NOV i PO i dr. Zato su štabovi ova dva korpusa stalno usmjeravani na što tješnje sadejstvo u odbrani i proširenju slobodne teritorije, a u južnoj Lici su povremeno bile angažovane i jedinice 8. dalmatinskog korpusa. Analizirajući ovu komponentu dejstava 11. korpusa, autor je posebno akcentirao pokušaje i planove neprijatelja da rasječe i razdvoji slobodne teritorije 4. i 11. korpusa na pravcu Otočac — Plitvička jezera — Bihać, i da tako poveže snage 373. i 392. legionarske divizije. Štabovi 4. i 11. korpusa ulagali su maksimalne napore da održe i prošire pomenuti koridor za vezu i manevar snagama, ali kako nikada nisu mogli zajedno da grupišu više od dvije divizije — uspjeh je bio polovičan. U završnim operacijama, u proljeće 1945. godine, snage 4. armije otpočeće opsežne operacije i sa teritorije 11. korpusa. Osloncem na ovu operativnu zonu i teritoriju 7. korpusa — jedinice 4. armije krenule su i u tršćansku bitku.

Političke i vojne pretpostavke formiranja 11. korpusa

Jedanaesti korpus NOVJ formiran je 30. januara 1944. godine Naredbom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. U sastav korpusa ušle su dvije divizije — 13. primorsko-goranska i 35. lička i Operativni štab za Istru sa svim svojim jedinicama, od kojih je 29. avgusta formirana 43. istarska divizija. Na dan formiranja korpus je imao oko 9.860 boraca u operativnim jedinicama i približno 3.500 boraca u pozadinskim jedinicama, ustanovama i radionicama komandi područja i mjesta, ukupno oko 13.360 ljudi. Za naše prilike, bila je to respektivna vojna snaga. Njene borbene i operativne mogućnosti ispoljavale su se ne samo u svakodnevnim akcijama manjih razmjera, vođenih po principima partizanske taktike, već i u čestim kombinovanim dejstvima šireg obima, pa čak

i u frontalnim sukobima sa brojno i tehnički nadmoćnijim grupacijama neprijatelja.

Do formiranja 11. korpusa jedinicama NOV i POJ na području jugozapadne Hrvatske (ne znamo zašto je u knjizi upotrebljen pogrešan izraz »sjeverozapadna«) neposredno je rukovodio Glavni štab NOV i PO Hrvatske. U jesen 1943. godine na ovoj teritoriji djelovale su 6. lička proleterska i 13. primorsko-goranska divizija, Lički partizanski odred, 1. i 2. primorsko-goranski i 1. i 2. istarski partizanski odred, kao i odred »Plavi Jadran« u podvelebitskom primorju. Nakon odlaska 6. divizije u sastav 1. proleterskog korpusa (sredinom novembra), odbrana slobodne teritorije Like povjerena je 13. diviziji i 3. brigadi 19. sjevernodalmatinske divizije, a kada je Operativni štab za Liku preformiran u 35. diviziju -- taj zadatak je prenijet u njenu nadležnost.

Formiranje 11. korpusa autor je s pravom stavio u kontekst najširih vojno-političkih promjena na jugoslovenskom ratištu do kojih je došlo u ljeto i jesen 1943. godine, osobito nakon kapitulacije fašističke Italije. U Istri, gdje je razoružano oko 15.000 talijanskih vojnika, izbio je masovni ustanak, a više hiljada talijanskih vojnika razoružano je i u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Sredinom septembra 1943. godine narodnooslobodilački odbor za Istru proglasio je prisajedinjenje Istre matici Hrvatskoj, a nekoliko dana kasnije objavljena je i odluka Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i drugih anektiranih područja Jugoslaviji. Za nepuna tri mjeseca u redove NOV Jugoslavije stupilo je oko 26.000 novih boraca, najviše u 13. primorsko-goransku diviziju i partizanske jedinice Istre, a osjetno su popunjene i druge divizije: 6, 7. i 8. Samo u Istri obrazovano je 15 partizanskih bataljona i 42 komande mjesta, od kojih su ubrzo formirane 1. i 2. istarska brigada i partizanski odred »Učka«. Time je uspostavljen gotovo kontinuirani front jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije od Trsta, preko Istre, duž cijelog Jadrana, što je njemačku Vrhovnu komandu stavilo u težak položaj, s obzirom na očekivana dejstva Zapadnih saveznika prema našoj teritoriji. Procjenjujući zapadno i sjeverozapadno operativno područje jugoslovenskog ratišta izuzetno delikatnim, Nijemci su se odlučili za brzu protivakciju širokih razmjera, angažujući snage jačine oko pet divizija (od kojih

dve oklopne), kojima su u naredna dva mjeseca uspjeli da uspostave ponovnu kontrolu nad Istrom, najvećim dijelom Hrvatskog primorja i otocima (operacija »Volkenbruch«). Naročito teški gubici nanijeti su našim jedinicama u Istri i Hrvatskom primorju; u Istri je poginulo oko 2.000 boraca, a većina jedinica je razbijena. Time su osjetno devalvirani postignuti uspjesi i efekti masovnog razoružavanja talijanskih trupa u prvoj polovini septembra, ali je kriza ubrzo prevladana. Već u rano proljeće 1944. godine oružana borba u Istri nastavljena je gotovo podjednakim intenzitetom, a samo dva mjeseca kasnije, sredinom juna, formirana je i druga istarska brigada. Time su stvoreni neophodni preduvjeti za dalje operativno ukрупnjavanje jedinica, što je ubrzo rezultiralo stvaranjem 43. istarske divizije, čime su ukupni efektivi 11. korpusa osjetno ojačani.

Bitna obilježja borbenih dejstava 11. korpusa

Zbog izrazito izdužene teritorije (oko 250 km) na kojoj su stacionirane njegove jedinice, 11. korpus je bio prisiljen da najčešće dejstvuje samostalnim akcijama brigada i divizija. Mogućnosti koncentracije jačih snaga bile su veoma ograničene i najčešće su isključivale širu primjenu neposrednog sadejstva i manevra divizija unutar korpusa, što je imalo reperkusije na cjelokupni sistem komandovanja. Posredno sadejstvo, međutim, bilo je lakše ostvarljivo i češće primjenjivano: jedinice 13. divizije izvodile su u više navrata uspješne manevre iz Gorskog kotara u Liku radi sadejstva snagama 35. divizije, a slično je činila i 43. divizija iz Istre ka Gorskom kotaru — radi zajedničkih dejstava sa 13. divizijom. S obzirom na tako izraženu pokretljivost jedinica, štab korpusa je bio prisiljen da primjenjuje dvojaki metod u komandovanju: neposredno — u odnosu na jedinice koje su dejstvovala u njegovoj blizini (u radijusu svakodnevnog utjecaja) i posredno, direktivama — snagama na širem prostoru korpusne operativne teritorije. Autor upozorava i na nekoliko odstupanja od ovog principa, koja su nanosila štetu. U operaciji njemačkih trupa »Morgenstern« npr. štab korpusa je u nekoliko navrata slao naređenja direktno štabovima bri-

gada 35. divizije, što je kod njih izazivalo nedoumice jer su od svog štaba divizije primali naređenja drukčijeg sadržaja.

Jedan od osnovnih ciljeva okupatorsko-kvislinških snaga u operativnoj zoni 11. korpusa bio je da postupno, manjim i većim operacijama i ispadima, smanjuju slobodnu teritoriju, razbiju naše snage, uspostave komunikacijske veze i povežu svoje garnizone u Lici i Gorskom kotaru. Namjera im je bila ekonomsko uništenje i razaranje slobodne teritorije da jedinice 11. korpusa ne bi mogle na nju da se oslanjaju. Toj zamisli bilo je podređeno nekoliko krupnih poduhvata njemačkih trupa.

Pošto do kasnog proljeća 1944. godine neprijatelj nije uspio da nanese jače udarce 11. korpusu i njegovoj velikoj slobodnoj teritoriji u Lici i Gorskom kotaru, u maju je preduzeo veliku operaciju »Morgenstern« angažujući u njoj izuzetno krupne snage. Cilj operacije bio je — koncentričnim dejstvima sa kružne osnove, usmjeravajući glavne snage prema Krbavi², uništiti udarnu grupaciju 11. korpusa i razoriti slobodnu teritoriju u Lici. Koliku je važnost pridavao ovoj operaciji, vidi se i po tome što je 15. brdski korpus, pored glavnine 392. i dijelova 373. divizije, angažovao i sve pokretne rezerve (92. motorizovani puk, 1. puk »Brandenburg« i dijelove 202. oklopnog bataljona). Zajedno sa Nijemcima, u operaciji su angažovane i sve raspoložive snage ustaša i četnika, sa ovog područja. Osnovni motiv tako opsežne koncentracije bila je želja njemačko-kvislinških štabova da osiguraju uspjeh operacije po svaku cijenu. Autor to potkrepljuje i zanimljivim citatom iz službene istorije 392. legionarske divizije: »Krbavsko polje, najveći centar bandi na području korpusa, zavičajno ratno područje bandi, već odavno je trebalo da bude likvidirano. Otkako je izvršeno posjedanje Hrvatske, nijedna jedinica nije stupila na to područje. Pored oficirskih škola, ovdje su obučavane i klase regruta, a prema izvještajima povjerenika ovdje su se nalazila velika provijantska slagališta materijala i jedan aerodrom.« Kako su u najvećoj tajnosti već bile u punom zamahu pripreme za operaciju na Drvar (vazdušni desant), njemačka Vrhovna komanda je procijenila da operacija 15. brdskog korpusa »Morgen-

² Pod Krbavom podrazumeva se Krbavsko polje i ostala kraška polja između Ličkog srednjogorja i Plješevice, sa sreskim mjestima Korenicom i Udbinom.

stern« treba da omogućiti i obezbijedi stvaranje što povoljnijih uslova za desant.³

U ovoj operaciji 11. korpus je angažovao pet brigada, koje i pored uporne odbrane i aktivnih dejstava nisu mogle spriječiti neprijatelja da prodre u Krbavu i ovlada Korenicom i Udbinom. Otpočela je teška borba za 1.000 ranjenika i oko 30.000 žena i nejači Like. Dio ranjenika je prebačen na Kordun, a dio sa narodom u Velebit (oko 12.000). Bio je to prvi slučaj da se narod iz ličkog srednjogorja prebacuje u Velebit. Rasterećene ranjenika i ogromne mase nenaoružanog stanovništva jedinice 11. korpusa mogle su slobodnije da manevriraju, pa su ubrzo znatnim dijelom prešle i na aktivna deistva. Pod njihovim udarcem, njemačka 373. i 392. divizija, zajedno sa ustašama i četnicima, bile su prisiljene da se povuku iz Krbave, ali su se utvrdile u Gornjem Babinom Potoku i na Čudinom klancu, odakle su ugrožavale Korenicu i Plitvička jezera kao vezu Like i Korduna.

Iako izvedena jakim snagama, operacija »Morgenstern« nije nanijela značajnije gubitke jedinicama 11. korpusa. Najteže žrtve podnijela je slobodna teritorija i pozadina. Pozadina je praktično opustošena; na sve strane neprijatelj je palio i nemilosrdno ubijao nenaoružane ljude, a zahvaljujući špijunima pronašao je i mnoga tajna skladišta. Uslijed toga, materijalna baza za život naroda i vojske svedena je na minimum. Ohrabren ovim prodorom u Krbavu, neprijatelj je u toku ljeta i jeseni 1944. godine izvršio još nekoliko ispada na to područje radi uništenja žetve i pljačke, što je još više otežalo ishranu na slobodnoj teritoriji Like.

U operativnoj zoni 11. korpusa nije bilo neutvrđenih neprijateljskih uporišta, osobito u Lici i Gorskom kotaru. Stepenn fortifikacijskog uređenja bio je različit i zavisio je od jačine posade, operativnih procjena, tehničkih mogućnosti i dr., ali su, po pravilu, svi garnizoni i uporišta neprijatelja bili utvrđeni bunkerima i okruženi bodljikavom žicom i minskim poljima, sa velikim brojem rovova i saobraćajnica. Napadi na tako utvrđene odbrambene čvorove i objekte, pogotovo bez neophodne tehnike i sa relativno malobrojnim ljud-

³ Operativno područje 15. brdskog korpusa obuhvatalo je Bosansku krajinu, srednju i sjevernu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar, skoro cijeli Kordun i Baniju.

stvom — nisu mogli da garantuju uspjeh. Zato su se često završavali osjetnim gubicima i polovičnim rezultatima. Međutim, autor monografije nije dublje ulazio u istraživanje uzroka neuspjelih napada na utvrđena mjesta. Obično se priklanjao ocjenama viših štabova — da štabovi brigada nisu izvršili dobre pripreme, da su napravili mnoge propuste, da su računali na niski borbeni moral neprijatelja i sl. Od 24 značajnija napada na utvrđena mjesta, koja su izvele jedinice 11. korpusa — 5 napada se završilo uspjehom, u 5 napada uspjeh je bio polovičan, a u 14 napada nije bilo uspjeha, a jedinice koje su napadale pretrpjele su i teške gubitke. U uspješnim napadima odnos snaga je najčešće bio 3:1 u korist jedinica 11. korpusa. Jedan od izuzetno uspijelih napada bio je siloviti juriš jedinica 1. brigade 35. divizije na dvije čete ustaša u s. Dumanu, koje su likvidirane u naletu. Napad su osiguravale dvije brigade. U taktičko-operativnom pogledu izdvaja se i napad dvije brigade 15. slovenačke divizije na oko 250 legionara i grupu ustaša u Bosiljevu, uz osiguranje dvije brigade 13. divizije i podršku artiljerije. Zaplijenjeno je 5 topova i minobacača i oko 240 pušaka i automatskog oružja. Štab korpusa i štabovi divizija ponekad su precjenjivali mogućnosti naših brigada, a potcjenjivali neprijatelja. Kako se većinom radilo o mladim i neiskusnim brigadama, od njih se nije smjelo previše očekivati. Trebalo je vremena da postanu čvrste borbene jedinice i one su to ubrzo i postale, ali su neke od njih pretrpjele mnoge nepotrebne gubitke. I štab korpusa i štabovi divizija imali su na raspolaganju od baterije do divizionu artiljerije, ali je zbog nedostatka municije njena podrška bila ograničena.

Jedan od činilaca koji u knjizi nije dovoljno analiziran jeste dejstvo brigade na nepoznatom terenu. To se odnosi, u prvom redu, na brigade 13. i 19. divizije koje su ušle u sastav 35. divizije, ali i na jedinice 13. divizije u dejstvima u Lici i 43. divizije u vrijeme boravka u Gorskom kotaru. Na relativno nepoznatom zemljištu, a bez većih borbenih iskustava, one su trpjele mnoge gubitke u borbi sa ustašama, a ponekad i četnicima, koji su, po pravilu, odlično poznavali mjesne prilike i konfiguraciju terena. Naročito opasan protivnik bile su jedinice ustaša i legionara. Većinu su činili već ozloglašeni koliači i ubice, koji su najčešće samostalno vršili ispadne na slobodnu teritoriju, ispoljavajući pri tome krajnju

bezobzirnost i odlučnost. Takav protivnik nije smio da se potcjenjuje, a toga je bilo u jedinicama 11. korpusa.

Najteže i najveće borbe korpus je vodio u Lici. U monografiji one zahvataju skoro 2/3 teksta, a uz to su potpunije i temeljitije obrađene nego borbena dejstva u ostale tri regije — Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri, što je očigledna nesrazmjera. Iskustva narodnooslobodilačke borbe u Istri zasluživala su veću pažnju, što i sam autor ističe, posebno zbog specifičnosti ove teritorije, a slično se može reći i za Hrvatsko primorje. U ovim regijama su postignuti značajni uspjesi u svim pravcima: razgaranju oružane borbe, formiranju novih partizanskih jedinica, širenju mreže narodnooslobodilačkih odbora, omasovljenju antifašističkih organizacija, konstituisanju vojnopozadinskih organa i jedinica, i dr. Oslanjajući se na masovni patriotizam naroda, vojno rukovodstvo i društveno-političke organizacije Istre postigle su za relativno kratko vrijeme značajne rezultate, što je bilo od izuzetnog značaja za dalji tok događaja.

Razvoj narodnooslobodilačke borbe u Istri autor je prezentirao u nekoliko najznačajnijih odrednica. Nakon kapitulacije Italije i snažne ofanzive Nijemaca u jesen 1943. godine, kada su snagama NOP nanijeti teški udarci, uslijedio je relativno brzi oporavak. Male partizanske jedinice Istre, ubrzo, u toku borbi prerastaju u nove čete, bataljone, odrede i brigade, čemu su umnogome doprinijeli i kadrovi koji su iz Like i Gorskog kotara poslati u Istru. Iako je brojno stanje neprijateljskih jedinica za čitavo vrijeme rata bilo izuzetno snažno — partizani Istre su uspješno napadali neprijateljski saobraćaj, snabdjevačke transporte, žandarmerijske i fašističke posade u naseljima. Tako su stvarali nove slobodne teritorije, a zaplijenjenim oružjem naoružavali nove borce. Primjenjujući partizansku taktiku ratovanja, iznenadne napade i zasjede, nanosili su neprijatelju velike gubitke i prisiljavale ga da pokreće jake snage. Kada je koncem avgusta 1944. godine formirana i najkrupnija operativna formacija Istre — 43. divizija, ubrzo je postalo jasno da na ovoj teritoriji nema uslova za manevar i borbena dejstva jačih snaga — s obzirom na relativno sužene dimenzije po dubini i širini, izrazitu komunikativnost i postojanje velikog broja neprijateljskih uporišta i garnizona. Zato je 43. istarska divizija izvučena sjeverno od komunikacije Trst — Rijeka, odakle

je osloncem na planine dejstvovala na tu komunikaciju i upućivala brigade u Istru.

Krajem 1944. godine težište dejstava usmjereno je ponovno u Liku; 13. divizija rokirana je u Liku, a njen zadatak u Gorskom kotaru preuzela je 43. divizija. Uspješnim dejstvima u 1945. godini na tom sektoru i u rejonu Ogulin — Karlovac korpus je osigurao vlastito snabdijevanje, kao i snabdijevanje jedinica 7. korpusa sa teritorije Korduna.

Analizirajući dejstva 11. korpusa i snaga neprijatelja u ljeto i jesen 1944. godine, autor je izvukao nekoliko zaključaka šireg značaja. Najvažniji među njima svodi se, u suštini, na konstataciju da je nastupila jedna vrsta pat-pozicije za obe strane. Nijedna nije mogla da izbori prednost u napadnim dejstvima. U velikoj operaciji rušenja komunikacija, septembra 1944. godine, korpus je, uporedo sa izvođenjem masovnih diverzija, pristupio i napadu na komunikacije na širokom frontu radi njihovog prekida u Lici i Gorskom kotaru. To je izazvalo intervenciju jakih snaga neprijatelja i njihov prodor na slobodnu teritoriju Like, ali je odatle ubrzo izbačen. Plan Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da se razbijanjem neprijatelja u srednjoj i sjevernoj Lici bolje osigura aerodrom Udbina i čvrsto spoji teritorija 4. i 11. korpusa, a likvidacijom Gračaca poveže slobodna teritorija 8. i 11. korpusa, s obzirom na nepovoljan odnos snaga pokazao se nerealnim. Iz tih razloga ni prodor 13. divizije na jadransku obalu nije uspio, kao ni napad 43. divizije na Klanu, radi olakšavanja manevra preko komunikacije Trst — Rijeka. Slično se može reći i za namjeru neprijatelja da angažovanjem jakih snaga razbije jedinice 13. divizije u Gorskom kotaru. Kao i mnogi raniji, tako je i ovaj pokušaj propao iako je neprijatelj uspio da ovlada komunikacijom Ogulin — Delnice — Rijeka, ali je i nju morao brzo da napusti.

Vrijedna pažnje su i dejstva jedinica 35. i 13. divizije u surovim zimskim uslovima 1943/1944. i 1944/1945. godine. U knjizi im je posvećena najveća pažnja. Autor analizira gotovo sve značajnije akcije koje su u ovom razdoblju izvodile naše jedinice, i pri tome ukazuje na njihov izuzetno visoki moral zahvaljujući kojem su uspijevale da po najvećoj hladnoći i mećavi, gladne i slabo obučene, izvrše i najteže zadatke. Na tim krvavim marševima ostali su mnogi borci zavezani, a još više ih je bilo promrzlih. Najtragičnije smrzavanje za-

beleženo je krajem februara 1944. godine na Matića poljani u jedinicama 2. brigade 13. divizije, kada je krenula na veliki marš pravcem Drežnica — Jasenak — Mrkoplja. Mnoge borbene akcije bile su odgađane, pa i prekidane zbog prevelikog mraza, snijega i hladnoće.

Neke brigade i bataljoni 11. korpusa trpili su znatne gubitke i zato što su doživljavali česta iznenađenja. Najčešće se to dešavalo manje iskusnim i nedovoljno prekaljenim jedinicama, kao i onima koje su na nepovoljnim položajima ostajale duže vrijeme po naređenju viših štabova. Karakterističan je primjer u ovom pogledu 2. brigade 35. divizije, marta 1945. godine, u rejonu Plitvičkih jezera (oko 90 izbačenih iz stroja). Uočljiv je i znatan broj nestalih boraca u teškim borbenim situacijama, osobito kada su naše jedinice bile iznenađene. Mnogi od njih su se kasnije vratili u svoje jedinice. Autor na više mjesta konstatuje ove činjenice, ali ih nedovoljno analizira. Očigledno je da su nestali borci najčešće bili iz novoformiranih i neučvršćenih jedinica i da razloge njihovog napuštanja stroja treba tražiti i u greškama komandovanja, koje je moralo da izbjegava situacije u kojima može doći do kolebanja i panike.

Krupan operativno-politički značaj za dejstva 11. korpusa, imala je likvidacija neprijateljske posade u Gračacu (1.400 vojnika), prvih dana decembra 1944. godine. Taj veliki uspjeh postigle su jedinice 35. divizije u sadejstvu sa borcima 13. divizije. Rezultat boja za Gračac bio je impozantan: izbačeno je iz stroja oko 1.200 neprijateljskih vojnika, a zaplijenjeno 18 topova, 8 minobacača, 57 mitraljeza i puškomitraljeza, 800 pušaka i velika količina municije i drugog ratnog materijala. Time je stvorena čvrsta veza sa Dalmacijom, što je osjetno olakšalo snabdijevanje 11. korpusa. Međutim, kako je veliki snijeg i dalje otežavao saobraćaj i snabdijevanje, mnoge jedinice korpusa morale su biti danonoćno angažovane na održavanju komunikacija, što je, uz svakodnevne borbe i ispade neprijatelja, imalo za posljedicu njihovu potpunu iscrpljenost.

Uspostavom kontinuiranog fronta Lapac — Udbina — Gospić i napadom jakih snaga neprijatelja, nastupila je najteža situacija za narod Like. Krbava je ponovo paljena, a što nije pobjeglo — ubijeno je. O tome autor kaže: »Narod tog kraja, po 32. put od početka 1944. godine, organizirano

i pod rukovodstvom narodnooslobodilačkih odbora, sklanjao se u vrleti Plješevice, koje su u martu bile još pod dubokim snijegom, sa zavežljajem hrane pod miškom i djecom u naručju, da spase goli život, ali se nije kolebao.« Ovim, kao i mnoštvom drugih ocjena i komentara data je najpotpunija slika i sumarni zaključak o ulozi, doprinosu i stradanjima naroda i ulozi organa nove, narodne vlasti u opštim naporima i borbenim dejstvima 11. korpusa. Možda je o tome trebalo pisati još konkretnije i potpunije. Slično se može reći i za ulogu i doprinos vojnopozadinskih organa — komandi područja i mjesta, i jedinica pod njihovom komandom, koje su često same zatvarale pojedine pravce, štatile slobodnu teritoriju i time omogućavale 11. korpusu da grupiše brigade na težištu dejstava.

Ulaskom u sastav novoformirane 4. armije (1. marta 1945. godine) završen je borbeni put 11. korpusa kao operativno-teritorijalne jedinice. Korpus je u cjelini uklopljen u planove i zadatke 4. armije, i od tada do kraja rata dejstvovala svojim divizijama i brigadama u sadejstvu sa ostalim jedinicama. Štab korpusa je rasformiran, a divizije su neposredno potčinjene štabu armije. Taj period ratnog puta korpusa osvijetljen je gotovo u svim bitnim aspektima, ali je najveća pažnja s pravom posvećena borbama za konačno oslobođenje Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre, odnosno izvođenju ličko-primorske operacije od 20. marta do 15. aprila 1945. godine.

*

Rezimirajući historiografske i sadržajne kvalitete monografije, a prije svega njenu upotrebnu vrijednost sa stanovišta aktuelnih potreba, može se reći da knjiga »Jedanaesti korpus NOVJ« predstavlja koristan doprinos našoj ratnoj historiji i značajan prilog obogaćivanju ratnih iskustava i naše savremene teorije i prakse ratne vještine. Ona je istovremeno i trajan spomenik palim borcima, onima koji su najviše dali za ideale slobode i revolucije, koji su ugradili sebe u temelje naše današnjice. Time što je u njoj objektivno i argumentovano prikazan ratni put Jedanaestog korpusa, što su u njoj trajno zapisana bogata ratna iskustva, koja predstavljaju neprocjenjivu vrijednost za dalje usavršavanje stra-

tegije i doktrine oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu — ova knjiga je zaslužila veoma dobru ocjenu, a samim tim i najtopliju preporuku našoj armijskoj i široj javnosti.

SUMMARY

RECORDS OF RICH WAREXPERIENCES

(Petar Kleut, *Jedanaesti korpus NOVJ*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1987)

This monography of the 11th Corps of the National Liberation Army of Yugoslavia belongs to the series of publications on operative-territorial formations of the National Liberation Army and Partisan Detachments of Yugoslavia, wich by itself denotes its complex and multivalent contents. The book is divided to seven thematic parts: 1) Developments and events in Istria, Croatian Littoral, Gorski Kotar and Lika from September 1983 till January 1944; 2) Combat operations fought by the 11th Corps units in the February-April 1944 period; 3) Combat operations fought directly after the enemy »Morgenstern« operation — organizational changes in units effected in May and June 1944; 4) The 11th Corps operations during the summer of 1944; 5) Operational situation, organization of 11th Corps units and their combat operations around and along main communication lines; 6) 11th Corps in the rear of the enemy front; 7) Operations of the 11th Corps within the organization of the **4th Army**, and in closing operations for the final liberation of the country.

The book »Jedanaesti korpus NOVJ« (11th Corps of the NLAY) makes a significant contribution to our military historiography and enriches our war experience and our modern theory and practice of the art of war. The book objectively and argumentatively presents the war itinerary of the 11th Corps and records its rich war experiences, thar are invaluable for further development of strategy and doctrine of the armed struggle in the total national defence war concept.

RESUME

UN RECUEIL DE RICHES EXPERIENCES DE GUERRE

/Petar Kleut, *Jedanaesti korpus NOVJ (Le 11e corps d'armée de l'ALNY)*, publié par Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1987/

La monographie sur le 11e corps d'armée de l'Armée de libération opérationnels-territoiraux de l'ALN des DP de Yougoslavie, ce qui explique opérationnels-territoiraux de l'ALN et du ML de Yougoslavie, ce qui explique son contenu complexe et polyvalent. Le livre est réparti en sept ensembles

thématiques: 1. Evolution de la situation en Istrie, dans le Littoral croate, dans Gorski kotar et Lika de septembre 1943 à janvier 1944; 2. Les combats menés par les unités du 11e corps d'armée dans la période de février à avril 1944; 3. Les combats qui ont suivi immédiatement l'opération de l'ennemi »Morgenstern« — changements intervenus dans l'organisation et dans les formations des unités de mai à juin 1944; 4. Les combats menés par le 11e corps d'armée en été 1944; 5. La situation des opérations, l'état d'organisation et les combats des unités du 11e corps d'armée dans les environs des principales voies de communication; 6. Le 11e corps d'armée dans l'arrière-front ennemi; 7. Dans le cadre de la 4e Armée et pendant les opérations finales menées pour la libération définitive du pays.

Le livre »Jedanaesti korpus NOVJ« est une contribution utile à notre historiographie de guerre et un important élément d'enrichissement des guerres. Ce livre est la présentation objective et argumentée de l'itinéraire expériences de guerre et de nosus théorie et pratique modernes de l'art de la de guerre du Onzième corps d'armée et un témoignage durable des riches expériences de guerre qui sont d'une valeur inestimable pour le perfectionnement continu de la stratégie et de la doctrine de la lutte armée dans le cadre de la guerre populaire généralisée défensive.

РЕЗЮМЕ

ЗАПИСКИ О БОГАТОМ ВОЕННОМ ОПЫТЕ

(Петар Клеут, *Одиннадцатый корпус НОАЮ*, Војноиздавачки и новински центар, Белград, 1987)

Монографија об 11 корпусу Народно-ослободитељне армије Југославије односи се к циклус публикација посвећених оперативно-територијалним обједињењима Народно-ослободитељне армије и партизанских отряда Југославије, што сведочи о њеном сложености и многостраном садржају. Књига се дели на седам тематичких делова: 1) Догађаја у Истрији, Хрватском приморју, Горском котару и Лики с септембра 1943 по јануар, 1944 г.; 2) Боеве дејства војска 11 корпуса у период фебруар-април 1944 г.; 3) Боеве дејства непосредно после вражеске операције „Моргенштерн“ — измене у организацији и штабима војска у мају-јуни 1944 г.; 4) Дејства 11 корпуса у току лета 1944 г.; 5) Оперативна обстајка, организационо стање и дејства војска 11 корпуса дуж главних комуникација; 6) Одиннадцатый корпус у позади вражеског фронта; 7) У саставу 4 армије и у завршавајућим операцијама по коначном ослобођењу државе. Књига „Одиннадцатый корпус“, као драгоцен допринос у нашу војну историографију, истовремено обогаћује војни доживљај и нашу савремену теорију и праксу војног искуства. У њој објективно и обосновано прича се о боевом путу Одиннадцатого корпуса, у частности о његовом богатој војној доживљају, имајућем неопцењеном значењу за даљашњи перфектовање стратегије и доктрина наоружане борбе у међународној одбрамбеној војни.